

REINVENTAR LA TRADICIÓ

Nous usos i funcions del glosat a Mallorca

Francesc Vicens Vidal

Parlar de glosat a Mallorca és parlar d'una activitat de relacions humanes que al llarg de l'any arriba a adquirir un gran nombre de variables d'espai, format i funció. Que sigui una activitat on cantar o un espai on divertir-se mirant depèn de la funció i el context de cada situació. Totes elles tenen en comú la instrumentalització de la glosa com un artefacte expressiu (constituït d'una melodia i un text) per hom reconegut com un mitjà comunicatiu que reporta experiències úniques.

En els darrers temps les situacions de glosat han sofert canvis visibles. L'activitat, pautaada i ben definida, s'ha consolidat en distints àmbits. Val a dir que antigament cantar gloses responia a uns codis i a unes situacions diferents a les d'avui en dia. I és per això que podem parlar d'una tradició reinventada. És veritat que no ha estat així en totes les situacions. Però l'habilitat d'inventar un text, al moment, per a una situació determinada s'ha adaptat

a nous formats. En tots ells, la glosa ha esdevingut el mitjà idoni per canalitzar situacions comunicatives per expressar sentiments, pensaments de crítica social, transmetre notícies i reflexions sobre temes diversos.

Antigament, el glosador era un «especialista» que desenvolupava una funció concreta dins el si de la comunitat. Era una persona que exercia la seva habilitat en cafès i teatres al llarg de l'any i en moments ritualitzats el dia de la festa principal del poble. La destresa lingüística i l'habilitat que es manifestava en el combat de glosadors li atorgaven una bona consideració social que el legitimava per poder dir «qualsevol cosa», sempre amb els codis de la situació de l'activitat.

A partir dels anys vuitanta i noranta del segle XX les pràctiques dels glosadors d'antuvi foren subjectes a un procés d'actualització-adaptació. Aquest canvi vingué motivat per la presa de consciència

que l'activitat finia amb una generació de glosadors aleshores majors. Des de l'àmbit acadèmic i l'associacionisme cultural es varen cercar solucions de continuïtat, com per exemple nous mecanismes d'aprenentatge de les tècniques del glosat. Des d'aquests àmbits la glosada ha passat de ser una activitat de l'antiga quotidianitat a ser un element cultural reivindicat i practicat com a forma patrimonial. La consciència d'estar perpetuant una fórmula de comunicació tradicional ha fet que les glosades hagin esdevinguts espais on es reivindica un concepte de cultura vinculat a una llengua, la catalana, i tradició.

En aquest article presentam dues situacions de glosat que exemplifiquen la reinvençió de la glosada o, si més no, responen a funcions actuals que ens ensenyen una nova manera d'entendre l'activitat.

A Mallorca podem dir que la glosada es pot sistematitzar en dos

TONI JAUME ESCANELLAS



*Glosat participat.
Fogueró de la Colònia
de Sant Pere
(Artà, 2010).*

tipus de situacions. Són les que aquí anomenaré «glosades participades» i «glosades de mostra o exhibició». En el primer cas, «les glosades participades» són aquelles gloses que es fan al carrer, entorn d'un fogueró, en el marc d'una festa, paradigma de la qual és Sant Antoni. La gent hi participa activament, és una modalitat que no admet públic assistent i l'activitat és viscuda pels protagonistes com una pràctica quotidiana de la festivitat dins el si de la comunitat. En canvi, les que responen a l'etiqueta de «glosades de mostra o exhibició» tenen una finalitat clarament mediàtica i espectacular. La seva raó de ser respon a un format d'espectacle ben definit on un grup de glosadors improvisa gloses per a un públic assistent que mira, riu, aplaudeix i en gaudeix. Vegem com es desenvolupa l'activitat en cada cas.

SITUACIONS DE «GLOSADES PARTICIPADES»

En aquesta categoria, cantar gloses constitueix una de les activitats socials més rellevants de la festivitat de Sant Antoni. Als pobles de Llevant l'activitat adquireix un paper fonamental. La glosa es converteix en el mitjà per mostrar l'estat actual de la comunitat en relació als temes que més l'afecten. Així, política, urbanisme, relacions socials, gestió d'espais naturals, sexe o la pròpia festa són els temes habituals de les gloses. Sovint punyents, les gloses manifesten els conflictes de la comunitat. Aquesta activitat es fa al carrer, al voltant d'un fogueró, entre el menjar i el beure. No hi ha observadors, tots són participants. Aspectes d'indumentària i gestualitat ens ho indiquen. Tothom, vestit amb camisa blanca i mocador vermell, s'afegeix a la glosada que, o bé en petit grup o individualment, s'inicia de manera espontània.

Les gloses d'aquesta modalitat es donen de dues maneres: les que pertanyen al repertori tradicional, que s'aprenen oralment al carrer, a l'escola o a la família i s'assimilen col·lectivament en base a la repetició que se'n fa any rere any. I les de nova creació, que es componen per aquell any i són improvisades o escrites. El desig que el ritual entorn del fogueró sigui ben participat ha donat lloc a mecanismes alternatius

i molt funcionals. Per exemple, repertoris de gloses enganxats a les parets d'una cotxeria o del pub perquè siguin cantades durant la nit o la creació de gloses escrites per ser cantades en una situació de combat al carrer.

En els foguerons de Sant Antoni la glosa improvisada o adaptada s'executa gràcies a un glosador o glosadora que inventa una estrofa i seguidament es veu recolzat pel gruix del grup que repeteix els versos parells. Les gloses escrites de manera premeditada suposen una de les actualitzacions més rellevants de la festa. Cada any és habitual trobar colles de cantadors que porten fulls en mà amb les gloses escrites. Aquesta modalitat condueix a un tipus d'enfrontament que se celebra des de fa uns anys, es manté i a indrets com Artà està adquirint altes cotes de participació. Són cançons escrites per a aquell any i tracten temàtiques d'actualitat. Les colles componen les cançons en clau d'hipòtesi pensant en les cançons de què seran objecte. Així, la colla s'esforça per, mitjançant la glosa, sorprendre el contrincant i deixar-lo sense contesta possible. Els coneguts posicionaments polítics de cada colla han fet del combat de glosat una via de confrontació política. Aquesta manera de fer gloses crea una gran expectativa que serà corresposta per la cara més institucional del poble. Pels membres del consistori aquest és un moment clau, pel fet que els foguerons esdevenen una plataforma

informativa del sentir del poble. La compareixença de personatges rellevants de la vida política, social o religiosa de la comunitat, molts d'ells coneixedors dels codis del glosat, crea una oportunitat única per als individus de fer sentir la seva veu. Al poble d'Artà, per hom és sabut que ben entrada la nit del dissabte de Sant Antoni compareix el president de la Comunitat, Francesc Antich, al carrer de les cotxeres. Els vilatans no deixen perdre l'oportunitat per dedicar-li tot tipus de gloses de les que ell s'haurà de defensar. La situació que permet adreçar gloses de picat i de crítica social a l'autoritat competent no es donarà en cap altre moment de l'any.

La coneixença del codi fa que, dins el context de la glosada, aquesta nit es pugui dir tot. En aquest sentit, el títol de l'article de Jaume Ayats, «Cantar allò que no es pot dir» (2010), és del tot suggeridor. L'autor ens hi explica la funció de la glosa que, com a mitjà d'expressió, dóna lloc a un moment únic on, dins el marc de la festa, tot es pot dir sense que ningú se senti agreujat o molestat.

La glosada se sap que comença amb cançons del repertori tradicional, conegudes per tothom, que fan referència a elements de la festa o a accions de brufar el sant. A continuació, i depenent de l'habilitat dels glosadors, s'inicia un espai obert que donarà lloc o bé a una enumeració de gloses o bé a la modalitat de picat. En el primer cas la glosada consisteix a cantar les gloses



JOSEP VICENT FRECHINA

L'Escola de Sa Ximbomba de Sa Pobra és una de les entitats que proporcionen un mètode i diversos espais de desenvolupament del glosat que promou la seua continuïtat.



Mostra de glosat.

de Sant Antoni, les del repertori habitual que roman a la memòria col·lectiva, la procedència del qual és incert. Són gloses genèriques que posen de manifest aspectes de la festivitat (el sant, els dimonis, el menjar, el sexe, etc.). En el segon cas, són gloses inventades, escrites o improvisades al moment. Són molt habituals les de denúncia i reivindicació relacionades amb l'actualitat política, així com les de provocació sexual.

En les glosades participades observem com les gloses escrites estan reemplaçant les tècniques d'improvisació. Es creen en funció del que voldran fer explícit i del que s'hauran de defensar. En aquest cas, la glosa esdevé un mitjà que només s'entén dins el marc de la festa. Impensable en un altre moment de l'any.

SITUACIONS DE MOSTRES DE GLOSAT IMPROVISAT

Aquesta modalitat de glosat no està reservada a una data específica de l'any. Es caracteritza per fer una clara distinció entre protagonistes (glosadors) i observadors (públic). Té naturalesa d'espectacle i la voluntat de mostrar les habilitats dels especialistes del glosat improvisat. El caràcter cultural i la crítica social que va adquirint l'activitat fa que entorn d'ella s'agrupi un col·lectiu de seguidors estable que comparteix afinitat ideològica i mostra gran admiració.

En aquesta situació les gloses són creades al moment. La improvisació *in situ* és un procediment de creació de textos que comporta destresa, aprenentatge, tècnica i entrenament.

El glosador esdevé un especialista de l'activitat que té l'habilitat de compondre de memòria una quarteta o un sextet seguint una tonada.

La dinàmica d'aquesta modalitat consisteix a reunir un grup de glosadors en un escenari que van intervinent per ordre de torn. El caire cultural que va prenent l'activitat fa que sovint sigui presentada i explicada per un especialista que legitima i contextualitza allò que es presentarà a continuació. I al final tanca l'acte amb gloses llegides, paraules de comiat i recordant les properes cites de glosats d'exhibició.

El ritme de la glosada sol tenir tres moments. Un moment inicial on cada glosador fa una glosa de benvinguda o salutació, un segon moment de picat i un final de comiat. El segon moment, el combat de picat, esdevé el gruix de la glosada i és aquí on apareixen tots els temes que solen tractar-se en una mostra de glosat: política, llengua, cultura, sexe, escarniment, amistat, etc.

Antigament, la dinàmica de confrontació venia creixentada per la demostració d'habilitat i destresa del glosador, que havia d'improvisar o adaptar, «tirant a ferir», un text per a aquella situació. Avui en dia, les gloses que parlen de política esdevenen un mecanisme de crítica social de màxima actualitat. Són les que susciten més interès. Serveixen per denunciar fets que indignen l'opinió pública —com els recents i constants casos de corrupció— o mostrar l'ideari polític del glosador i entrar en complicitat amb el públic. Per altra banda, les gloses de caire cultural han adquirit gran rellevància dins les

mostres. Deixen constància dels valors que des de l'activitat es volen promoure. Són aquelles que destaquen valors vinculats a la cultura catalana, país i tradició. Dins del marc de les mostres de glosat, fer explícits els valors culturals i tradicionals és d'importància vital. Serveix per legitimar i perpetuar l'activitat com a espectacle. Sovint s'aprofita l'activitat perquè els glosadors joves facin homentatge als glosadors majors. Igualment, des d'aquesta plataforma es recorre a valors de solidaritat convidant glosadors i improvisadors d'altres àmbits. És molt habitual trobar una mostra de glosat amb glosadors mallorquins i menorquins, i a hores d'ara ja hem vist glosades amb improvisadors de rap en català.

Ambdues temàtiques —les de crítica política i les de caire cultural— commouen la sensibilitat del públic. Aquest, després de cada glosa, aplaudeix amb gran esclafit. Amb aquesta acció el públic reconeix l'habilitat del glosador per compondre una glosa que recull un contingut amb el qual estam d'acord i, a més, és formosa. I fa explícita la seva afinitat ideològica amb el que passa a l'escenari.

En els darrers temps, l'interès per l'activitat ha fet possible la creació d'un contingent de joves glosadors molt notable, alguns d'ells d'extraordinària habilitat i joventut. Això ha estat possible gràcies a diversos àmbits de la cultura, i de l'acadèmia, que han fet possible l'accés al món de la improvisació versificada. Els procediments d'aprenentatge de la tècnica s'ensenya mitjançant noves vies, com ara publicacions, tallers, xerrades a escoles, blocs i pàgines web. L'interès dels mitjans de comunicació per les glosades ha contribuït a la seva coneixença com activitat representativa de la cultura autòctona. Per això, la mostra de glosat improvisat és obligada en actes institucionals com la Diada de les Illes Balears.

Tot plegat ha contribuït a recuperar l'àmbit tradicional de les gloses dins un marc renovat.

Totes les situacions de glosat que hem analitzat són percebudes com activitats «genuïnes» i autèntiques d'una localitat o d'un col·lectiu (els glosadors) determinat. Aquest fet ha dotat l'activitat d'un valor identitari basat en idees de mallorquinitat. La glosa, per tant, ha esdevingut un mitjà expressiu d'un grup humà que

veu expressat els seus desitjos, les seves frustracions i les seves fites col·lectives en boca de glosadors.

La riquesa de l'activitat fa que la glosa pugui ser percebuda, pels qui perpetuen l'activitat, com un mitjà expressiu multifuncional de gran valor. De fet, trobarem tantes maneres d'entendre el glosat com grups humans el practiquen. A mode de contraexemple ens serveixen dues situacions:

- 1) Les exhibicions de cançons de Sant Antoni dels cantadors de l'Escola de Sa Ximbomba de Sa Pobla. Els cantadors són transmissors de les cançons tradicionals. No hi ha combat. En aquest poble la festa arriba a tenir un caire institucional, i el component d'espectacle hi és fortament present. A la revetlla poblera les gloses són cantades des del cadafal de la plaça. No s'improvisen, es mostren.
- 2) Les trobades de glosadors especialistes que, a part de freqüentar els escenaris, també perpetuen l'activitat d'una manera més privada i gens mediàtica. S'organitzen dinars de companyonia que

acaben amb glosades sense públic i els mateixos glosadors han d'anar vius per poder intervenir, sense ordre establert. Això fa que un personatge com el president Francesc Antich el poguem trobar el mateix dia de la festa de Sant Antoni ocupant un rol institucional a Sa Pobla, i gaudint de l'espectacle, i unes hores més tard en un combat de glosat als carrers d'Artà.

Felip Munar, un dels impulsors de la pedagogia de la glosa, reflexiona al respecte dient que «cal introduir aquells temes que enganxen avui, cal ésser agosarats i desempallegar-se dels fermalls que ens cohibeixen a l'hora de posar en pràctica aquesta tècnica. És a dir: no cal fer feina al camp per fer gloses, no cal que la temàtica giri sempre al voltant del treball i les relacions del camp. Ens hem d'atrevir a obrir el món de les gloses a qualsevol àmbit, a qualsevol tema o context». Dins aquesta línia cal destacar la tasca realitzada per l'Associació Glosadors de Mallorca i l'Escola de Sa Ximbomba de Sa Pobla. Aquestes entitats proporcionen un mètode i di-

versos espais de desenvolupament de l'activitat que promouen la continuïtat d'aquesta. Conseqüentment, les gloses van adquirint noves localitzacions per a la crítica social, que es veuen escrites en carrosses i foguerons de Sant Antoni, en la premsa escrita en català, en programes de ràdio i de la televisió autonòmica. Tot plegat ens permet observar les glosades de Mallorca com un cas paradigmàtic d'actualització d'una antiga tradició on l'activitat, reinventada, passa a tenir nous espais i funcions respecte la pràctica de passat.

BIBLIOGRAFIA

- AYATS, Jaume. «Cantar allò que no es pot dir. Les cançons de Sant Antoni a Artà, Mallorca». A: *Sibetrans. Revista Transcultural de Música*, XIV (2010), publicació online (www.sibetrans.com/trans/).
- AYATS, Jaume; SUREDA, Antònia M.; VICENS, Francesc. *La festa de Sant Antoni d'Artà*. Palma: Consell de Mallorca, 2008 (Col. en DVD «Les Músiques de Mallorca», n. 3).
- VICENS, Francesc. *Diguem Visca Sant Antoni. Una aproximació musical a la festa*. Palma: Documenta Balear, 2010.

COM SQNA L'ARROS?

SONS 23:

Quicos i Botifarra,
junts a la barraca

Brigades Internacionals:
cant contra el feixisme

Les arrels hipples
de la Dharma

www.sonsdelamediterrania.cat

**Grup
enderrock**

Tel.93 237 08 05

